

AZ 1593. ÉVI FELVIDÉKI HADJÁRAT ÉS A FÜLEKI-ROMHÁNYI CSATA

1593 nyarán háború tört ki az Oszmán és a Habsburg Birodalom között, amely a szakirodalomban a „hosszú” vagy „tizenötéves” háború (1593-1606) nevet kapta. E háború eseménytörténetének számos részlete kevésbé, vagy egyáltalán nem ismert, mivel a történeti kutatás mindaddig kevés figyelmet szentelt e világtörténeti jelentőségű küzdelemnek. A tizenötéves háború alig tárgyalt eseményei egyike a füleki-romhányi összecsapás, amelyre 1593 késő őszén, a felvidéki hadjárat keretén belül került sor.¹ Jelen munkában rekonstruálni igyekszem a felvidéki hadműveletek előzményeit, főbb eseményeit, különös tekintettel magára a csatára.

Az 1593. június 22-i sziszeki vereség ürügyén megindított török hadjárat azzal kezdődött, hogy a III. Murád szultán által júliusban fővezérré (szerdár) kinevezett Kodzsa Szinán nagyvezír előreküldte fiát, Szinánpasazáde Mehmed ruméliai beglerbéget, aki elfoglalta Sziszeket. A magyarországi hadszíntérre megérkező Szinán október elején előbb Veszprémet, majd Palotát vette be, de a hadjárat idő végének (Kászim nap) közeledése miatt le kellett mondania Tata tervbe vett ostromáról. A nagyvezír serege egy részét magyarországi várakba küldte téli szállásra, ő pedig hada másik részével a Szerémségbe, illetve Belgrádba vonult telelni.² Alig hagyta el a hadszínteret Szinán, a Győrnél és Komáromnál táborozó királyi csapatok egyesültek és ellentámadásba mentek át. Október végén körülvették Székesfehérvárt, de a rövid ostrom

¹ Általában a felvidéki hadjáratra I. *Hammer-Purgstall, J.*: Geschichte des osmanischen Reiches. Band IV. Pest, 1829. 222. o.; A magyar nemzet története. V. k. Magyarország három részre oszlásának története 1526-1608. (Írta *Acsády Ignác*) Budapest, 1897. (a továbbiakban: MNT V.) 494. o.; *Rónai Horváth Jenő*: Magyar hadi krónika. 2. rész. Budapest, 1897. (a továbbiakban: *Rónai Horváth* 1897) 114. o.; A magyar katona. Vitézségünk ezer éve. I-II. k. (Szerk.: *Pilch Jenő*) Budapest, é. n. (1933.) (a továbbiakban: A magyar katona) I. 209. o.; *Doberdói Bánlaky József*: A magyar nemzet hadtörténelme. 14. rész. Budapest, 1940. (a továbbiakban: *Bánlaky* 1940) 102. o.; *Danísmend, I. H.*: Izhli osmanli tarihi Kronolojisi. III. k. Istanbul, 1972. 131. o. (az adatért Papp Sándort illeti köszönet); Magyarország hadtörténete I. k. (Főszerk.: *Liptai Ervin*, szerk.: *Borus József*) Budapest, 1984. 213., 531. o. (*Marosi Endre* írta); Magyarország története tíz kötetben. III/1-2. k. (1526-1686). (Főszerk.: *Pach Zsigmond Pál*, szerk.: *R. Várkonyi Agnes*) Budapest, (a továbbiakban: Magyarország története III/1) 1985. 655. o. (*Sinkovics István* írta), 1671. o. (kronológiai rész, *Péter Katalin* írta); Magyarország történeti kronológiája I-IV. (Főszerk.: *Benda Kálmán*) II. k. (1526-1848). Budapest, 1982. (a továbbiakban: MTK II.) 413. o. (a vonatkozó részt *Granasztói György* írta); *Nagy László*: „Mégfogva bár, de törve nem”. Török háborúk viharában (1541-1699). Budapest, é. n. (1989.) (a továbbiakban: *Nagy* 1989) 121. o.; *Nagy László*: Az erős fekete bég. Nádasy Ferenc. Budapest, 1987. (a továbbiakban: *Nagy* 1987); *Hangay Zoltán*: Erdély választott fejedelme. Rákóczi Zsigmond. Budapest, 1987. (a továbbiakban: *Hangay* 1987); *Szakály Ferenc*: Virágkor és hanyatlás 1440-1711. Magyarok Európában. II. k. Budapest, 1990. 168., 338. o.; a hadjáratról és a csatáról rövid összefoglalás, e tanulmány előzménye: *Tóth Sándor László*: A füleki-romhányi csata. In: „Nem búcsúzom.” Emlékkönyv *Benda Kálmán* tiszteletére. (Szerk.: *Nagy Tamás – Szegefi László*) Belvedere Meridionale Kiskönyvtár 7., Szeged, 1994. 18-23. o.

² Az 1593. évi török hadjáratra I. általában *Gömöry Gusztáv*: Veszprém és Várpalota eleste 1593-ban. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban: HK) 1895. 254-259. o.; *Bánlaky* 1940. 91-95. o.

nem járt sikerrel. A Székesfehérvár felmentésére nagy erővel felvonuló Szokolluzáde Haszán budai pasa csatára bírta a várvívást már feladó és Fehérvár alól elvonuló Ferdinand von Hardegg győri főkapitányt. A létszámban kisebb császári-királyi csapatok november 3-án Székesfehérvár közelében, talán Pákozdnál nagy vereséget mértek az oszmán hadra. A győzelemben jelentős része volt a magyar vezéreknek is: Zrínyi György dunántúli főkapitánynak, Nádasdy Ferencnek, Batthyány Boldizsárnak és Pálffy Miklós bányavidéki főkapitánynak.³ A siker lélektani hatását a magyar vezérek szerették volna kiaknázni, de Hardegg nem volt hajlandó a hadjárat folytatására, Székesfehérvár, vagy Veszprém és Palota ostromára. Hardegg és Zrínyi Győrbe, Pálffy pedig Komáromba, majd Érsekújvárra vonult csapataival. Az 1593-as év a hadműveletek kései megkezdése miatt egyik félnek sem hozott jelentős eredményeket a fő hadszíntéren, a Dunántúlon. Szinán rövid hadjárata három hétig sem tartott, ennyi idő alatt csak két gyengébb dunántúli várat tudott bevenni. Az ellentámadás még rövidebb időt vett igénybe, a Fehérvár elleni meglepetésszerű akció nem hozhatott sikert. A pákozdi csata volt az 1593-as hadjárat évi legemlékezetesebb eseménye, jóllehet közvetlen következménnyel az sem járt, Székesfehérvár török kézen maradt. Két vonatkozásban számolhatunk mégis Pákozdi hatásával; egyfelől morálisan erősítette a behódolást sürgető törökkel szembeni ellenállást, másfelől a nagy török veszteségek növelték az esélyét egy késő őszi, illetve kora tavaszi császári-királyi ellentámadásnak.

A hadműveletek Horvátországban, illetve a Dunántúlon november elejére valóban lezárultak, máshol viszont éppen akkor kezdődtek el. A török támadás által közvetlenül nem érintett, a nagyvezír elképzeléseiben csak „hódoltatási zónaként”, illetve mellékhadszíntérként szereplő kelet-magyarországi, illetve felvidéki területekről van szó, amelyek az alsó-magyarországi (kassai) főkapitánysághoz tartoztak. Szinán pasa azt remélte, hogy fenyegetésekkel, ígéretekkel sikerül meggyőzni az érintett terület egyes főurait, pártoljanak át, hódoljanak meg. Átállásukért cserébe jutalmat ígért: birtokaik, területük elkerüli a török pusztítást, sőt ha meggyőznek más főurakat is, a török szultán „védelmét” élvezhetik. A „szináni ajánlat” lényegében az ún. szulejmáni ajánlat egyfajta felújításának tekinthető; a behódoló és a török szövetséget vállaló főúr a hűbéres Erdély mintájára évi 20 ezer tallér adó ellenében megkapja a Szatmártól Liptóig, Nagyszombatig húzódó területet, az ún. kassai vajdaságot. A Báthori Istvánnak, Dobó Ferencnek és másoknak felkínált vazallus fejedelemség létesítésével a török vezetés csökkenteni akarta a Királyi Magyarország ellenálló erejét. A „szináni ajánlat” közvetítője az 1593 májusában Ruméliából Temesvárra áthelyezett Kirli Haszán pasa volt.⁴ Ezek az ígéretések, összekapcsolva persze az „ajánlat” elutasítása esetére

³ A csatára összefoglalóan l. *Gömöry Gusztáv*: A pákozdi csata 1593. november 3. HK 1896. 453-464. o.; *Ákosfy Barna*: A pákozdi ütközet 1593-ban. *Magyar Katonai Szemle*, 1939. 207-216. o.; *Bánlaky* 1940. 98-101. o.; *Veress D. Csaba-Siklósi Gyula*: Székesfehérvár, a királyok városa. Budapest, 1990. 111-117. o.

⁴ Haszán pasa levelére Báthori Istvánhoz l. *Veress, Andrei*: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Tarii-Românești. Volumul IV. Acte și scrisori (1593-1595). București, 1932. (a továbbiakban: *Veress, Documente*) 104-106. o. (60. sz. irat) Valószínűleg téves az évszám, hiszen 1594. szeptember 4-e szerepel itt, jóllehet maga a szöveg is 1593-ra illik inkább, mint 1594-re. Megemlítem azt például, hogy 1594 júniusára III. Murád szultán elmozdította Temesvárról Haszán pasát. V. ö.: *Török-magyar oklevéltár 1533-1789. Gyűjtötte és magyarra fordította Karácson Imre.* (Szerk.: *Thallóczy Lajos – Krcsmárik János – Székfü Gyula*) Budapest, 1914. (továbbiakban: *Török-magyar oklevéltár*) 178-179. o. (236. sz.: III. Murád szultán 1594 júniusi levele Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek). Hasonlóképpen más források alapján is 1593 szeptemberére tehetjük a temesvári pasa ajánlatait különböző főurakhoz, v. ö. például Rákóczi Zsigmond 1593.

kilátásba helyezett büntetéssel való fenyegetőzésekkel, lényegében a terepet készítették elő Szinán nagyvezír számára. A temesvári pasa levelei nagy visszhangot váltottak ki a Királyi Magyarországon. Rákóczi Zsigmond október elején Pálffy Miklóshoz intézett levelében azt is megemlítette, hogy a török vezér némely főuraknak a kassai kormányzóságot ígéri.⁵ A magyar főurak azonban nem egyezkedtek a törökkel, a harcot választották. Okkal tehető fel, hogy az oszmán hadvezetés erre a lehetőségre is számított, így a kassai vajdaság alternatívája a kassai főkapitányság ellen indított török támadás, várak elfoglalása és a terület pusztítása lehetett. A nagyvezír parancsot is adott Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek, hogy a temesvári beglerbéggel együtt vonuljon az ellenség ellen és vegye ostrom alá Kálló és Szatmár várát.⁶ A nagyvezír nyilvánvalóan így akarta lekötni a felvidéki királyi csapatokat. Kirli Haszán temesvári pasa feladatát nem tudta teljesíteni, mert az erdélyi fejedelem különböző ürüggyekkel halogatta a hadba szállást. A beglerbég tevékenysége így arra korlátozódott, hogy csapatokat gyűjtsön, amelyeknek létszámát mindössze hatezer főre becsülték.⁷ A Felvidéken lassan gyülekező királyi hadak létszámában is felülmúlhatták a temesvári pasa seregét, aki így nem teljesíthette a nagyvezír parancsát.

A Királyi (Habsburg) Magyarországon a háború kitörésének hírére, illetve Szinán hadának megjelenésére jelentős mértékű ellenállás bontakozott ki. Már utaltam arra, hogy Győrnél (a győri és a dunántúli főkapitányságok csapatai) és Komáromnál (a bányavidéki főkapitányság hada) is gyülekeztek csapatok, s az egyesült sereg Székesfehérvárat vette ostrom alá, majd Pákozdnál aratott győzelmet a budai pasa felett. A Felvidék keleti részében, a kassai főkapitányságban is mozgósítottak. A Domahidára összehívott Szatmár megyei gyűlés arra a hírre, hogy Szinán pasa Nándorfehérvárról és a temesvári pasa is nagy erővel a Tiszántúlra akar jönni, szeptember 22-re gyülekezést rendelt el a megye nemesei részére.⁸ Christoph von Teuffenbach kassai főkapitány részgyűlést hívott össze Tarcalba 1593. szeptember 23-ra. Ezen fontos határozatokat fogadtak el. Elhatározták, hogy a főkapitánysághoz tartozó megyék nemessége fejenként

---

október 2-i levele Pálffy Miklóshoz, l. *Jedlicska Pál*: Adatok erdödi báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajta és korához 1552-1600. Eger, 1897. (a továbbiakban: *Jedlicska* 1897) 485. o. (838. sz. irat); a Dobó Ferenchez írott hasonló tartalmú levélre l. *Takáts Sándor*: Rajzok a török világból. IV. k. A török hódoltság korából. Budapest, 1928. 290. o.; *uő.*: Régi kapitányok és generálisok. Budapest, é. n. 388. o.; a teljes szöveget leírta *Veress Endre*: A tizenöt éves török magyar hadjárat oklevéltára. I. k. (1593-1601). (MTAK) (a továbbiakban: *Veress*, Oklevéltár) 13-14. o. (6. sz.); az ajánlatok elemzésére l. *Tóth Sándor László*: Szinán nagyvezér tervei 1593-94-ben. HK 1982. 168-170. o.; Kirli Haszán ruméliai beglerbég Temesvárra helyezésére és helyébe Szinánpaszáde Mehmed ruméliai beglerbéggé tételére l. Szelaniki híradása alapján (*Peachy, S. W.*: A Year in Selaniki's History: 1593-4. Ph. D. Indiana University, 1984. 209., 212. o.) *Tóth Sándor László*: A Porta és a tizenöt éves háború kitörése. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominata. Acta Historica.* (továbbiakban: AUSz) Tom. CIII. Szeged, 1996. 108. o.

⁵ *Jedlicska* 1897. 485. o. (838. sz. irat)

⁶ L. *Baranyai Decsi János* magyar története (1592-1598). (Ford.: *Kulcsár Péter*) Budapest, 1982. (a továbbiakban: *Baranyai Decsi*) 79. o.; v. ö. még *Lele József*: Erdély és a török hadtervek 1593-94-ben AUSz Tom. XCVIII. Szeged, 1993. 60. o.

⁷ Báthori Zsigmond fejedelem taktikázására l. *Baranyai Decsi*, 99-100. o.; a temesvári had becsült létszámára v. ö. *Gömöry Gusztáv*: Jegyzék Hardegg 1593 októberi táboráról. HK 1896. (továbbiakban: *Gömöry*, HK 1896) 520. o.; *Veress*, Oklevéltár 29. o. (13. sz.)

⁸ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Levéltára, Szatmár megye Nemesi Közgyűlésének jegyzőkönyve 1593-1616. 7. folio, 1593. szeptember 19-20., idézi *Balogh István*: Regeszták Szatmár vármegye jegyzőkönyvéből 1593. május 1-1616. augusztus 6. *Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár Közleményei*, II. Nyíregyháza, 1986. 12. o.

hadba száll, s jobbágytelkenként egy fegyverest állítanak ki. A főkapitánysághoz tartozó fontosabb várak védelmének megerősítését is kimondták. Eger őrségét 500 lovassal és 500 gyalogossal kívánták növelni, de Szendrő, Tokaj és Kálló védelméről is gondoskodni szándékoztak. Kijelölték a főkapitányság csapatainak gyülekezési helyeit is: a tiszáninnenieknek (felvidékiek) Kassánál, a tiszántúliaknak az ecsedi Báthori István országbíró által meghatározandó helyen kellett megjelenniük.⁹ Valószínű, hogy a várható ellenállás leszerelése is célja volt Haszán temesvári beglerbégnek, amikor többeknek is elpártolásra felszólító levelet küldött. A pasa nem csak a „kassai vajdaságot” ajánlotta fel, hanem megcsillantotta azt a reményt is, hogy a később meghódítandó cseh királyságot is a behódolt főúr kapja meg.¹⁰ Fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy a „pártoltató levelek” a fegyveres ellenállás szervezése időszakában íródtak. A a nagyvezír „ajánlatának” kudarca után utasíthatta a temesvári pasát és az erdélyi fejedelmet a Szatmár és Kálló elleni diverziós hadműveletekre. Bár Haszán pasát erdélyi csapatok nem segítették, mégis kísérletet tett Kálló ostromára. Prépostváry Bálint egri főkapitány 1593. december 25-i levelében úgy emlékezett meg erről, hogy „az tömösvári pasa is nagy haddal ide az mi földünkre jöve, ilyen igyekezettel, hogy az mi kegyelmes urunk várát, Kállót megszállja.”¹¹

A gyülekező felvidéki csapatok azonban meghiúsították a temesvári pasa szándékát. A kassai főkapitányság erőit illetően különböző adatokkal rendelkezünk. Teuffenbach jelentése szerint 16 000 emberrel rendelkezett, míg más források a főkapitány hadát 12-14 000 főre tették. Báthori István tiszántúli csapatait ugyanakkor egyes források 8 000 főre becsülték.¹² Milyen komponensekből tevődött össze a 12-16 000 fős felvidéki sereg? Istvánffy Miklós tudósítása alapján három elemet különíthetünk el: német zsoldosok, magyar végvári katonaság és főúri-nemesi kontingens. Reusner névtelenje szerint 10 000 főt tett ki a bárók csapata, míg Teuffenbach 700 német lovassal és majdnem ugyanannyi gyalogossal rendelkezett.¹³ A hadjáratban résztvevő főurak közül a források említik ecsedi Báthori István, Dobó Ferenc, Homonnai Drugeth István, Rákóczi Zsigmond, Forgách Simon, Bánffy János és Thököly Sebestyén nevét. A végvári komponenst a kassai főkapitányság várainak őrsége alkotta.

A kassai főkapitányság csapatai felléptek a támadó temesvári pasa ellen. Prépostváry Bálint idézett levelében azt említette erről, hogy „az mi kegyelmes urunk itt alatt való generális kapitánya, mi velünk az ő Felsege vitézivel és országbeliekkal egyetemben az tömösvári pasára indula, hogy meg vinánk vele, de nem akara viadalt adni el mene

---

⁹ A tarcali gyűlésre és határozataira l. *Fraknoi Vilmos: A magyar országgyűlések története.* VIII. k. Budapest, 1883. 155-156., 165. o.; v. ö. még *Csorba Csaba: Várak a Hegyalján.* Budapest, é. n. 93. o.

¹⁰ V. ö. a 4. jegyzettel.

¹¹ Prépostváry 1593. december 25-i levelére Áron moldvai vajdához l. *Hadtörténelmi Levéltár, Török kori Iratok Gyűjteménye* (a továbbiakban: TIGY) 1593/13. sz. irat; kiadta korábban *Veress, Documente* 47. o. (27. sz. irat)

¹² *Gömöry, HK* 1896. 520. o., l. még *Acsády, MNT* V. 493. o.; *Veress, Oklevéltár* 29. o. (13. sz.)

¹³ *Istvánffy Miklós: Magyarország története 1490-1606.* (Ford.: *Vidovich György*) 2. k. Debrecen, 1868. (a továbbiakban: *Istvánffy*) 689. o.; *Reusner* névtelenjének tudósítására l. *De expugnatione Fileki et aliorum castrorum, narratio incerti auctore.* In: *Reusner, Nicolaus: Rerum memorabilium...* Francofurti, 1603. (recusae Collocae, 1770) (továbbiakban: *Reusner*) 215. o.

előttünk.”¹⁴ Baranyai Decsi szerint a temesvári had a szolnoki kapitány (Oszmán szolnoki bég – T. S. L.) vezetésével előrenyomult, de a tiszántúli urak és a végvári őrségek seregének közeledésének hírére visszavonultak.¹⁵ A temesvári had elűzését Kálló alól Báthori István tiszántúli csapatainak tulajdoníthatjuk, akik november elején átkeltek a Tiszán és egyesültek Teuffenbach hadával. Az összegyűlt, 12-16 000 fős had vezérei nem érték be Kálló felmentésével és a temesvári pasa meghátrálásával, hanem nagyszabású támadó akcióba kezdtek. Bátoríthatta őket e vállalkozásban a dunántúli és bányavidéki csapatok székesfehérvári (pákozdai) győzelme is, amelynek során a Magyarországon állomásozó legjelentősebb török haderő, a budai pasa serege súlyos veszteségeket szenvedett. Meggyőződhetek továbbá arról is, hogy a temesvári csapatok sem képesek eredményesen fellépni ellenük. A felvidéki hadjárat tervének kidolgozásához közvetve hozzájárult Pálffy Miklós, aki a pákozdai diadal után levelet írt Teuffenbachnak és Rákóczi Zsigmondnak, s hadjáratra biztatta őket. A konkrét haditervet a felvidéki sereg vezérei dolgozták ki tanácskozásukon. Istvánffy szerint Forgách Simon javaslatára tűzték ki célul Szabatka erődjének megtámadását.¹⁶ Pálffy Miklós november 10-én Mátyás főherceggel már azt tudathatta, hogy Teuffenbachnak, Felső-Magyarország főkapitányának tervei vannak Szabatkát és Füleket illetően.¹⁷ Ebből arra következtethetünk, hogy november elején alakulhatott ki egy olyan haditerv, amely előbb Fülek, majd a későbbiekben Nógrád és Szolnok ostromát irányozta elő. A kelet felől induló hadjárat, melynek során Teuffenbach Kassától induló csapatai egyesültek Báthori Tokajnál átkelő csapataival, első célpontja Szabatka vára volt, amelyet Fülek elővárának tekintettek. Szabatka után következhetett Fülek, utána Nógrád vagy Hatvan, s végezetül Szolnok.

Kérdéses volt, hogy a hadműveletekre általában nem alkalmas novemberi időszakban mennyit lehet megvalósítani a haditervből és mennyit kell belőle tavaszra halasztani, illetve az is, hogy Pákozd után mennyi ellenálló ereje maradt a hódoltsági török csapatoknak. Az időjárás mindenestre, legalábbis kezdetben, kedvezett a hadműveleteknek. Török források hangsúlyozzák, hogy szokatlanul enyhe idő volt, két hónapig tartott az ún. „kis nyár” (küçük yaz), Kászim nap után még a „fák is kivirágoztak”, s némi túzással még a török várak elestét is ezzel magyarázzák.¹⁸ Más források alapján a kedvező időjárás időtartamát rövidebbre kell tennünk. Prépostváry szerint november végén, december elején már az „eső éjjel nappal reánk esett”, „felette nagy sárvízben kellett hadakoznunk, főképpen az álgyukkal sokat vesződtünk”, majd „az Úr Isten az deret adá, az annál gonoszob volt”.¹⁹ Azt mondhatjuk, hogy a felvidéki

---

¹⁴ TIGY 1593/13. sz.; Veress, Documente 48. o. (27. sz.).

¹⁵ Baranyai Decsi, 105-106. o.

¹⁶ Istvánffy, 688. o.

¹⁷ Jedlicska 1897. 491. o. (845. sz. irat)

¹⁸ Török történetírók III. 101., (Pecsevi), 211. o. (Kjátib Cselebi); Pecsevi munkájának török kiadására I. Ibrahim Pecevi: Pecevi Tarihi. (Ed.: Murat Uraz) Istanbul, 1969. (a továbbiakban: Pecevi Tarihi) 349. o. A Kászim-nap az Ónaptárban (Julianus-naptár) továbbra is október 26-ra esett, a tíz nappal többet mutató, Magyarországon 1588-ban bevezetett Újnaptárban (Gergely-naptár) viszont november 5-re. Erre és a Kászim nap utáni „kis nyárra” (küçük yaz) I. Tóth Sándor László: A Kászim-nap és a tizenöt éves háború. HK 1995/2. (a továbbiakban: Tóth, HK 1995/2.) 25-33. o.

¹⁹ TIGY 1593/13. sz.; Veress, Documente 49. o. (27. sz.).

hadműveletek időtartamát az időjárás is megszabta, december elején abba kellett hagyni a hadjáratot.

Foglalkoznunk kell a hadjárat kronológiájával is, mivel a szakirodalomban többnyire téves megállapításokkal találkozhatunk ezzel kapcsolatban. A felvidéki hadjáratot Szabatka megtámadásától Drégely, illetve Palánk elfoglalásáig számíthatjuk. Míg a második eseményt, azaz a hadjárat végét a történeti kutatás a forrásoknak megfelelően december 7-re tette, addig Szabatka bevételét november 8-9-ére, ostromának kezdetét pedig november 5-6-ára keltezte, így körülbelül egy hónapos hadműveleti idővel számolt.²⁰ Ez azonban aligha lehet helytálló, mivel a hadjáratban résztvevő Prépostváry szerint három hét alatt foglalták el a várakat.²¹ A tévedés oka kronológiai jellegű. Ortelius szerint ugyan november 5-én támadták meg Szabatkát és 8-án vették be, de ő a Julianus naptár (Ónaptár) szerint keltezte az eseményt.²² Marko Jačov vatikáni források alapján Szabatka ostromának kezdetét november 17-ére tette.²³ Ugyanakkor Illésházy szerint november 14-én szállták meg az erődöt és 16-án vették be, míg Baranyai Decsi János 15-re tette Szabatka elfoglalását.²⁴ Utóbbi forrásaink a Királyi Magyarországon 1588-ban bevezetett Gregorianus (Gergely vagy Újnaptár) naptár szerint kelteztek. Ezek szerint Szabatka november 14-15-én kezdődő ostromától december 7-éig hozzávetőlegesen valóban három hét telt el. E kronológiai kiigazításon túlmenően általában is figyelniünk kell az Ó- és Újnaptár közötti 10 napos különbségre, mert ez a tizenötéves háború más eseményeit illetően is kronológiai tévedés, hiba forrása lehet. Különösen megtévesztő lehet az a gyakorlat – mint a felvidéki hadjárat esetében is – amikor egyes eseményeket (pl. Szabatka ostroma, romhányi csata) az Ónaptár, másokat viszont (pl. Fülek bevétele) az Újnaptár szerint kelteztek.²⁵

A felvidéki hadműveletek közül elsőként Szabatka ostromát kell emlitenünk. A Rimaszombathoz közel eső, a Rima folyó partján levő, törökök által néhány évvel korábban épített erőről Prépostváry az írta, hogy „igen erős ház vala és két részben erős töltött palánkja és egy kopjányi mélységű két vízárókja” volt.²⁶ Szabatkát négyszáz főnyi őrség védte szívósan, de erejükből csak három napos ellenállásra telt. Aligha fogadhatjuk el azt a véleményt, amely hat napra tette az erőd ostromát.²⁷ A török történetírók jelentős ellenállásról emlékeztek meg e vár esetében. Kjátib Cselebi néhány

²⁰ L. pl. *Acsády*, MNT V. 404. o.; *Bánlaky* 1940. 102. o.

²¹ V. ö. TIGY 1593/13. sz.; *Veress*, Documente 49. o. (27. sz.)

²² *Ortelius, Hieronymus*: Chronologia. Nürnberg, 1603. (a továbbiakban: *Ortelius*) 210. o.; november 6-ra tette Szabatka ostromának kezdetét *Szepsi Laczkó* Máté krónikája (1521-162). In: *Mikó Imre* (szerk.): Erdélyi történelmi adatok. III. k. Kolozsvár, 1858. (a továbbiakban: *Szepsi Laczkó*) 24. o.

²³ *Jačov, Marko*: Balcani tra imperio ottomano e potenze europee (sec. XVI. e XVII). Il ruolo della diplomazia pontificie. Cosenza, 1997. (továbbiakban: *Jačov*) 36. o.; ezzel szemben 2 napos védelemre l. *Bánlaky* 1940. 102. o.

²⁴ *Illésházy* István nádor följegyzései 1592-1603. Közli *Kazinczy Gábor*. Magyar történelmi emlékek. Második osztály: írók. 7. k. Pest, 1863. (a továbbiakban: *Illésházy*) 5. o.; *Baranyai Decsi*, 123. o.; - megemlíthető, hogy Hammer szerint a bécsi püspök egy kinyomtatott prédikációban november 14-re keltezte említette Szabatka visszafoglalását, V. ö. *Hammer*, 1829. 644. o.

²⁵ V. ö. e kronológiai tévedésre pl. MTK II. 413. o.; a két naptár egyidejű használatából eredő problémákra általában l. *Tóth*, HK 1995/2.

²⁶ TIGY 1593/13. sz.; *Veress*, Documente 48. o. (27. sz.)

²⁷ A 3 napos harcra, s a 400 főnyi őrségre l. *Istvánffy*, 689. o.; a hat napos ellenállásra l. *Jačov* 1997. 36. o.

napi harcot említett, amelynek során a védők „kétezer főnyi ellenséget összetörtek” ugyan, de végül maguk is elesetek.²⁸ A szabatkai ostromot forrásaink eltérően írják le. Istvánffy heves ágyúzásról számol be, amelynek során az erőd külső falai ledőltek, s lehetővé vált a sikeres roham, a védők a belső erődbe szorultak.²⁹ Szepsi Laczkó híradása szerint sem sáncolásra, sem ágyúzásra nem került sor, hanem rögtön rohamozni kezdtek.³⁰ Az ostromlók az őrséget levágták, a megrongált erődöt pedig nem vették birtokba, hanem lerombolták.³¹ Ezután a felvidéki had Fülek vára alá vonult, amely 1554-ben került török kézre és szandzsákszékhely volt a budai vilájetben.³² A vár fontosságát valamennyi forrásunk hangsúlyozza. Fülek megvédésétől, vagy elcsúszásától függött tucatnyi környékbeli kisebb vár sorsa. Füleken kívül Nógrádig illetve Hatvanig csak egyetlen jelentősebb vár volt, Szécsény. Mindkét fél tisztában volt azzal, hogy Fülek elfoglalásán, vagy megtartásán igen sok múlik. Pálffy maga is ígéretet tett arra, hogy seregével ő is a vár alá vonul. A török is erőfeszítéseket tett arra, hogy Fülek ostromát megakadályozza, illetve a várat felmentse. Mátyás főherceg november 12-i levelében már figyelmeztette Pálffyt, hogy a budai és temesvári basák, erőiket összegyűjtve, Füleket meg akarják védeni.³³

Fülek ostromának kezdetét illetően abból kell kiindulnunk, hogy Szabatka bevétele után, tehát november 16. vagy 18. táján vonulhattak a királyi csapatok a vár alá. Késeinek vélem Marko Jačov vatikáni forrásokra építő keltezését, amely szerint november 25-én értek volna Fülek alá a királyi csapatok.³⁴ Baranyai Decsi János november 19-ére, Illésházy november 20-ára tette a vár megszállását.³⁵ Istvánffy hat napos ostromról számolt be, de nem keltezte az eseményt.³⁶ Petthő Gergely krónikájában november 29-ére tette a vár elesését.³⁷ Ortelius és Thuanus szerint november 18-án – azaz Újnapta szerint november 28-án – vették birtokba a keresztény csapatok Füleket.³⁸ Illésházy szerint november 27-én adták fel a törökök a várat.³⁹ E híradást erősíti meg Pálffy Miklós, aki november 26-ai, Mátyás főherceghez írott jelentése végén röviden megemlíti, hogy ezekben az órákban (27-e reggelén, 10 órakor írta beszámolóját) foglalták el Füleket.⁴⁰ Pálffy hasonlóképpen írt feleségének november 26-ai keltű

²⁸ Török történetírók III. 210-211. o.; V. ö. még Pecsevi, Török történetírók III. 101. o.; *Pecevi Tarihi*, 349. o.

²⁹ *Istvánffy*, 689. o.

³⁰ *Szepsi Laczkó*, 24. o.

³¹ L. TIGY 1593/13. sz.; *Veress*, Documente 48. o. (27. sz.); *Szepsi Laczkó*, 24. o. *Istvánffy*, 689. o.

³² Fülek török elfoglalásának rendkívül részletes és alapos feldolgozására l. *Köhbach, M.*: Die Eroberung von Fülek durch die Osmanen 1554. Wien, 1994.

³³ *Jedlicska* 1897. 491. o. (845. sz.)

³⁴ *Jačov* 1997. 36. o.

³⁵ *Baranyai Decsi*, 123. o.; *Illésházy*, 5. o.

³⁶ *Istvánffy*, 691. o.

³⁷ *Petthő Gergely*: Rövid magyar krónika. Kassa, 1753. (Reprint kiadás) (a továbbiakban: *Petthő*) 135. o.

³⁸ *Ortelius*, 212. o.; *Thuanus, Iacobus*: Historiarum sui temporis ab a. D. 1543 usque ad a.D. 1607. Tomus V. (1589-1601) (pars quinta). Collocae, 1670. (a továbbiakban: *Thuanus*) 284. o.

³⁹ *Illésházy*, 5. o.

⁴⁰ *Hatvani (Horváth) Mihály*: Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. Magyar történelmi emlékek. Első osztály: okmánytárak. 3. k. 1553-1608. Pest, 1859. (a továbbiakban: *Horváth* 1859) 51. o. (284. sz.)

levelében.⁴¹ Telegdy Pál Ónaptár szerinti november 18-ai levelében azt írta, hogy az Úristen „a tegnapi napon adá Füleket kezünkben”. Azt is megemlítette, Füleket „pénteken szállottuk meg, hétfőn kezdtük lütni, szombaton hitre meg adák”.⁴² Ezt az Újnaptárral megfelelően november 19-én érkeztek meg Füleke alá az ostromló keresztény csapatok, 22-én fogták módszeres ostrom alá és lövették a több részből álló várat, amelynek őrsége 27-én, az ostrom 9-ik napján kapitulált. Thurzó György információja is ezt a keltezést támasztja alá. Thurzó levelében megemlítette, hogy „mai napon 27. napján novembernek a török kezünkben adta hitre Füleke kövátát.”⁴³

Füleke erőssége öt részből állt; a hegyen álló, két részre tagoló várból és három elővárosból. A vár őrségének létszámát Istvánffy Miklós némi túlzással 2 600 főre becsülte (1300 lovas és ugyanannyi gyalogos, nem számítva az önkénteseket).⁴⁴ Teuffenbach Ungnádhoz írt jelentésében 800-nál többre, illetve 1000 főre tette a várvédőket, beleértve a Hatvanból jött 60 főnyi, illetve Szécsényből érkező 100 fős erősítést is.⁴⁵ A november 27-ei feladás után Telegdy szerint feleségestül, gyerekestül együtt 2 045 török vonult ki Füleke várából. Ezen belül „az örege ki kardot vonhatott több volt hét száznál az asszony nép gyerek több volt tizenkétszáznál”.⁴⁶ Thuanus 900-ra tette az elvonuló törökök számát, nem számítva feleségeiket, gyerekeiket.⁴⁷ A legtöbb forrás és a történeti kutatás is úgy tünteti fel az eseményeket, hogy a felvidéki csapatok megkezdték Füleke ostromát, majd megverték a török felmentő sereget, majd a várvívást folytatva kapitulációra kényszerítették a vár őrségét. Istvánffy Miklós ettől eltérő verziót közölt. Szerinte előbb Füleket ostromolták és vették be, majd egy tanácskozáson már Hatvan visszafoglalását vetették fel. Ekkor hírt kaptak egy közelben levő török seregről, amely felett nagy győzelmet arattak.⁴⁸ Istvánffy nyomdokain haladva Rónai Horváth Jenő is Füleke november 27-ei kapitulációja után említette – időpont nélkül – az általa szécsényi csatának nevezett összecsapást.⁴⁹ Hasonlóképpen kései időpontra, november 27-ére helyezte a vatikáni források alapján a csatát Marko Jačov, viszont Füleke elesését e győzelem szinte azonnali következményének tüntette fel.⁵⁰ Egyidejűnek tekintette a

---

⁴¹ *Jedlicska* 1897. 491. o. (847. sz.)

⁴² Két vitéz nemesúr Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről. Közzéteszi *Eckhardt Sándor*. Budapest, 1944. (a továbbiakban: *Eckhardt* 1944) 46. o. (28. sz. irat: Telegdy Pál 1593. november 18-i levele feleségéhez, Várday Katához); Kjátib Cselebi is szombati napra tette a fülekei kapitulációt, l. Török történetírók III. 211. o.

⁴³ *Kubinyi Miklós*: Bethlenfalvi Thurzó György levelei Czoborszentmihályi Czobor Erzsébethez. I. k. 1593-1600. Budapest, 1897. (a továbbiakban: Thurzó-levelek) 37-38. o. (XLVIII. sz.)

⁴⁴ *Istvánffy*, 689. o.

⁴⁵ Teuffenbach Ungnádhoz, a Haditanács elnökéhez intézett jelentésében szereplő dátum november 29., de ez nézetem szerint a kiadó, Horváth Mihály elírása lehet, mert a jelentésben szereplő adatok alapján november 23. lehet a levél kelte (például a 21-ei csatát tegnapelőttiként említi stb.), a jelentést kiadta *Horváth* 1859. 152-153. o. (285. sz.); Fodor Pál lektori jelentésében utalt arra, hogy Füleke őrsége általában az 500 főt aligha haladta meg. Ezzel összevág az, hogy Füleke várkatonaságának létszáma 252 fő, volt, a fülekei szandzsák timáros szpáhijai pedig, dzsebelijeikkel együtt, 239 főre rúgtak 1562 táján. L.: *Hegyi Klára*: Török berendezkedés Magyarországon. Budapest, 1985. 88., 99. o.

⁴⁶ *Eckhardt* 1944. 46. o. (28. sz.); feltehetően elírás miatt 2 450 főt említett *Nagy* 1989. 122. o.

⁴⁷ *Thuanus*, 284. o.

⁴⁸ *Istvánffy*, 691. o.

⁴⁹ *Rónai Horváth* 1897. 114. o.; l. még *Acsády*, MNT V. 494. o.

⁵⁰ *Jačov* 1997. 36. o.

török sereggel vívott csatát és Fülek kapitulációját Szepesi Laczkó Máté krónikája, mindkettőt november 11-ére tette.⁵¹ Ortelius és Telegdy hasonlóképpen november 11-ei időpontot említett.⁵² Utóbbi forrásoknál újfent utalni kell arra, hogy ezek az Ónaptár szerint keltezték ezt az eseményt. Illésházy ugyanakkor a füleki vár november 20. körüli bevétele után említette a török had legyőzését.⁵³ Prépostváry Bálint 1593. december 25-ei levelében azt írta, hogy november 21-én volt a győztes viadal.⁵⁴ Mindezen adatok alapján bizonyosan állíthatjuk, hogy Fülek november 19-i megszállása után két nappal, november 21-én került sor a felvidéki csapatok és a felmentő török had közötti csatára. Ez, ahogy Telegdy levelében utalt is rá, az „ó kalendárium szerint „Szent Márton napján”, azaz november 11-én történt.⁵⁵ A történeti kutatást megtévesztette a két naptár egyidejű használata a forrásokban, ezért egyesek tévesen november 11-re tették a csatát és november 27-re Fülek kapitulációját.⁵⁶ A kronológiai csúszás olyan helytelen következtetést (is) sugallhat, hogy a csata elvesztése semmilyen következménnyel nem járt a vár sorsát illetően, hiszen még több mint két hétig tartották. Igaz, az sem helytálló, ha egyes idézett források alapján azonnali kapitulációra következtetünk. Így például egyes kutatók november 11-ére tették a török felmentő sereggel vívott csatát, s Fülek feladását is.⁵⁷ Ahogy arra fentebb utaltam, szintén tévesnek mondható nézet szerint mindkét eseményre november 27-én került volna sor.⁵⁸ Valójában a november 21-én vívott vesztes csatát követő hetedik napon adták fel védői Füleket.

Fülek felmentési kísérletének lehetőségére már Mátyás főherceg Pálffyhoz írott november 12-ei levelében utalt. Vizsgáljunk kell a várhoz induló oszmán had összetételét, nagyságát, vonulását, illetve terveit. Több forrás is megemlékezett a sereg vegyes összetételéről; ti. hogy nemcsak a budai vilájethoz tartozó közeli szandzsákok csapatai, hanem a jóval távolabbi temesvári vilájet katonasága is részt vett a hadműveletben. Mátyás főherceg levelében említette, hogy a budai és temesvári basák egész erejüket összegyűjtötték.⁵⁹ Prépostváry Bálint is a budai és temesvári basák hadaként említette a felmentő sereget.⁶⁰ Baranyai Decsi János a budai és temesvári kapitányságokból származó hadról tudósított.⁶¹ Thuanus említette a környező helyőrségekből érkező csapatokat és a Szinán által Budán hagyott katonaságot, illetve a temesvári beglerbég személyes vezetése alatt érkező segélyhadat.⁶² Reusner névtelenje

---

⁵¹ Szepesi Laczkó, 24–25. o.

⁵² Ortelius, 211. o.; Eckhardt 1944. 44. o. (26. sz. irat: Telegdy Pál 1593. november 14-i levele Csapy Kristóf kállói kapitánynak)

⁵³ Illésházy, 5. o.

⁵⁴ TIGY 1593/13. sz.; Veress, Documente 48. o. (27. sz.)

⁵⁵ Eckhardt 1944. 44. o. (26. sz.)

⁵⁶ L. pl. Bánlaky 1940. 102. o.; MTK II. 413. o.; Magyarország története III/1. 655. o.; Nagy 1987. 176. o.; Magyarország hadtörténete I. 591. o.

⁵⁷ V. ö. Acsády, MNT V. 494. o.

⁵⁸ Iacov 1997. 36. o.

⁵⁹ Jedlicska 1897. 491. o. (845. sz.)

⁶⁰ TIGY 1593/13. sz., Veress, Documente 48. o. (27. sz.)

⁶¹ Baranyai Decsi, 123. o.

⁶² Thuanus, 283. o.

csak a budai pasa által küldött segítségről írt.⁶³ Telegdy Pál a szécsényi, a nógrádi és a füleki béget említette, utalt Oszmán bégre, s megemlékezett arról, hogy a gyulai bég is csak akkor érkezett oda.⁶⁴ Telegdy levelének információi arra engednek következtetni, hogy az oszmán had túlnyomó többsége a budai vilájetből származott (négy szandzsák), míg a temesvári vilájetet a gyulai szandzsákbég képviselte. Ez voltaképpen érthető, hiszen Fülek Budához tartozott és elsősorban a környékbeli, az ellenséges támadás által leginkább érintett szandzsákok siethettek a megtámadott vár védelmére. Kjátib Cselebi szerint Fülek segítségére mentek a végeken levő bégek közül Kara Ali, Zülfikár és Oszmán bégek.⁶⁵ Ortelius szintén három bégről emlékezett meg, de ezek szerinte a temesvári pasa által gyűjtött sereghez tartoztak.⁶⁶ Teuffenbach Ungnádhoz írt jelentésében négy béget említett, Reusner névtelenje pedig Telegdyhez hasonlóan őt, a budai pasa által küldött bégről tudósított.⁶⁷ A vatikáni forrásokban is őt bég szerepel.⁶⁸ A fentiek alapján azt feltételezhetjük, hogy négy szandzsákbég a budai vilájet maradék erejével, a gyulai bég pedig a temesvári vilájet haderejével jött Fülek felmentésére, azaz őt szandzsákbég csapatai lehettek jelen a török hadban. A négy, budai beglerbégséghez tartozó szandzsákbég közül az egyik a nógrádi Kara Káriali Mehmed lehetett, aki már 1593 augusztusában is hódoltató levelet írt Pogrányi Benedek korponai kapitánynak, s egészen Nógrád 1594-es feladásáig viselte e tisztet.⁶⁹ Telegdy a szécsényi béget is említi a felmentő hadban, aki talán azonosítható a Kjátib Cselebinél 1594 elején szereplő Musztafápasazáde Ahmed szécsényi béggel.⁷⁰ Bizonyos, hogy a Telegdynél és Kjátib Cselebinél egyaránt szereplő Oszmán szolnoki bég volt az, akinek forrásaink ellentmondó szerepet tulajdonítanak a csatában. Szinán nagyvezír igyekezett Oszmán bég nyakába varrni a vereséget, Telegdy is említette Oszmán futását a csatában.⁷¹ Kjátib Cselebi ugyanakkor arról emlékezett meg, hogy „Oszmán bég nagyon vitézül viselkedett és a katonaság megszabadulását hozta, de néhány embere elesett.”⁷² Bizonyos, hogy a gyulai bég is részt vett a felmentési kísérletben, illetve a csatában. Korábban Mehmeddel azonosították, újabb kutatás szerint azonban egyértelműen Ömer volt ekkor a gyulai bég.⁷³ A többi vezetőt illetően nehéz állást foglalni. A Telegdy által említett füleki bég

---

⁶³ Reusner, 212. o.

⁶⁴ Eckhardt 1944. 44. o. (26. sz.)

⁶⁵ Török történetírók III. 211. o.

⁶⁶ Ortelius, 210. o.

⁶⁷ Horváth 1859. 52. o. (285. sz.); Reusner, 212. o.

⁶⁸ Iačov 1997. 36. o.

⁶⁹ Mehmed nógrádi bég 1593. augusztus 27-i hódoltató levelére Pogrányi Benedek korponai kapitányhoz l. Gömörly Gusztáv: Török-magyar jegyzékváltás 1593-ból. HK 1895. 555-556. o.; Kara Káriali Mehmed nógrádi béget említi 1594 elején Kjátib Cselebi, l. Török történetírók III. 212-214. o.

⁷⁰ Török történetírók III. 212-213. o.

⁷¹ Oszmán bég hibáztatására és fogságba vetésére a vereség és a felvidéki várak elvesztése miatt, l. Veress, Documente 62. o. (33. sz. irat: Szegödi Mihály levele Kovacsóczy Farkashoz 1594. február 6-án); Oszmán futására l. Eckhardt 44. o. (26. sz.)

⁷² Török történetírók III. 211. o.

⁷³ A régebbi álláspontra (Mehmed) l. Csorba Csaba: Vég-Gyula várának története. Budapest, 1985. 154. o.; az újabb azonosításra (Ömer) l. Dávid, Géza: The sançakbeys of Arad and Gyula. *Acta Orientalia Hungarica* 46. 23 (1992-1993) 157. o.

inkább várában lehetett, s aligha menetelhetett a felmentő hadban. Kjátib Cselebi emlékezik meg az 1594 márciusi események, Nógrád eleste kapcsán a „Füleken letett herélt Juszuf bégről”, aki 1593 novemberében védhette Füleket.⁷⁴ A török történetíró által említett Kara Ali Székesfehérváron volt szandzsákbég 15 évig és esztergomi bégnél is tevékenykedve vett részt Esztergom 1594. és 1595. évi védelmében, s ez utóbbi során esett el.⁷⁵ Zülfikárról tudjuk, hogy 1607-ben szegedi szandzsákbég volt, kérdés, hogy 1593-ban mely budai vilájethez tartozó szandzsák élén állt.⁷⁶ Bizonytalan, hogy bégnél magasabb rangú török főtitest részt vett-e a felmentési kísérletben, vagy csatában. Bizonyos, hogy a pákozdi csatában megsebesült Szokolluzáde Haszán budai pasa nem tudott a sereg élére állni.⁷⁷ Kirli Haszán temesvári pasa⁷⁸ jelenlétére egyes források utalnak.⁷⁹ Ennek ellenére úgy vélem, hogy Kirli Haszán nem vett részt az ütközetben, s a temesvári beglerbégység csapatait a gyulai bég vezérelte, miként azt a néhány hónappal későbbi hatvani-turai csatában (1594. május 1.) is tette.

A felmentő had létszámát is nehéz meghatározni. A legtöbb forrás bizonytalanul fogalmaz ezzel kapcsolatban. Istvánffy nagyszámú ellenséget, Prépostváry nagy hadat említett.⁸⁰ Baranyai Decsi János szerint a török felmentő sereg bízott „számában és erejében”.⁸¹ Teuffenbach mindössze 5 000 főre, Ortelius és Thuanus viszont 18 000 főre becsülte az ellenséges oszmán hadat.⁸² Iačov a vatikáni források alapján 12-15 000 főre tette a temesvári pasa és az öt bég seregét.⁸³ Mivel Teuffenbach csak négy bég 5 000 fős seregéről emlékezett meg, lehetséges, hogy az „ötödik bég”, a gyulai szandzsákbég csapatát, illetőleg a temesvári komponenszt nem vette számításba. A pákozdi vereség során megtizedelt budai had és a temesvári csapatok együttes létszáma a kassai főkapitány által becsült 5 000 főt meghaladhatta ugyan, de a 18 000 főt aligha érthette el. Mindezek figyelembe vételével ötezres „budai” és a korábbi adatok alapján 6 000 körüli „temesvári” sereget feltételezve, 10-12 000 fő körül lehetett a török felmentő had

---

⁷⁴ Török történetírók III. 213. o.

⁷⁵ Kara Alira, mint székesfehérvári és esztergomi bégre I. Ibrahim Pecsevi művét, Török történetírók III. 82. o., mint székesfehérvári bégre I. I. még Sicill-i Osmani. I. Istanbul, 1996. 247. o. Az utóbbi adatért Papp Sándornak mondok köszönetet. Egy aligha helytálló nézet szerint – *Csorba Csaba*: Esztergom hadi krónikája. Budapest, 1978. 137., 141., 151., 153. o. – 1594-ben és 1595-ben két különböző, bár rokoni kapcsolatban levő Kara Ali védte Esztergomot, s mindkettő elesett a védelem során.

⁷⁶ Zülfikár szegedi bég voltára 1607-ben I. *Bayerle, Gustav*: The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda 1604-1616. Budapest, 1991. 91. o.; 1593-ban a szegedi bég Ibrahim volt, v. ö. Szeged története I. k. A kezdetektől 1686-ig. (Szerk.: *Kristó Gyula*) Szeged, 1983. 620. o. (a vonatkozó részt *Szakály Ferenc* írta)

⁷⁷ Szokolluzáde Haszán budai pasa székesfehérvári (pákozdi) megsebesülésére I. TIGY 1593/13. sz.; *Veress*, Documente 47. o. (27. sz.); *Reusner*, 212. o.

⁷⁸ Kirli Haszán pályafutására összefoglalóan I. Sicilli-i Osmani II. Istanbul, 1996. 641. o. Udvari belső szolgálattelvő volt, Szinán pasa veje lett. 1587-ben anatóliai beglerbég volt, 1589-ben Sehzor, 1590-ben Konya válija, 1593-ban Tripoli, majd Temesvár beglerbégje. A későbbiekben Reván, 1597/98-ban Erzurum válija; 1599/1600-ban halálozott el. Az adatért Papp Sándornak tartozom köszönettel. Kirli Haszán bizonyos 1593 májusa és 1594 júniusa között volt temesvári beglerbég, mert utóbbi időpontban már leváltotta III. Murád szultán, v. ö. Török-magyar oklevéltár 178-179. o. (236. sz.)

⁷⁹ *Iačov* 1997. 36. o.

⁸⁰ *Istvánffy*, 691. o.; TIGY 1593/13. sz.; *Veress*, Documente 48. o. (27. sz.)

⁸¹ *Baranyai Decsi*, 123. o.

⁸² *Horváth* 1859. 52. o.; *Ortelius*, 211. o.; *Thuanus*, 283. o.

⁸³ *Iačov* 1997. 36. o.

összlétszáma. Hangsúlyoznom kell azonban azt, hogy az erősen eltérő forrásadatok miatt a becslés is erősen feltevés jellegű.

Az oszmán had mozgását illetően a következőket állapíthatjuk meg. Szamosközy István feljegyzése szerint „az budai basának megverése után (ti. a pákozdi csata után – T. S. L.) az tömösvári basának szin népe Budára ment oltalomnak okáért és az szolnoki had is odament segítségül”.⁸⁴ A nagyarányú török veszteségek tették indokolttá ezt a Buda biztosítása érdekében tett intézkedést. Ugyancsak Szamosközy alapján feltételezhető, hogy Ibrahim (keresztény nevén Márkházi Pál) lippai bég viszont Szolnok erősítése érdekében oda vonult.⁸⁵ A temesvári vilájet erőinek nagyfokú mozgósítására utalhat Palatich György is november 8-án írt, Báthory Zsigmondhoz intézett levelében. Eszerint „itt Temesvárott az utcákat e napokban mind lóháton járták és úgy kiáltották, hogy minden ember éjjel-nappal a vezér után siessen.”⁸⁶ Baranyai Decsi szerint a temesvári pasa Szarvasnál táborozva kapott hírt a budai pasa vereségéről és csapatát „Fülele ostromának föloldására küldte”.⁸⁷ Thuanus szerint Pestnél, Kjátib Cselebi szerint Vácánál gyülekezett a katonaság.⁸⁸ Bizonytalan, hogy vajon oda mentek-e a temesvári csapatok is, vagy pedig csak a veszélyeztetett Fülele közelében csatlakoztak a budai vilájet szandzsákbégek seregéhez. Thuanus alapján az előbbi, Telegdy alapján pedig inkább az utóbbi lehetőségre következtethetünk. Mátyás főherceg idézett november 12-ei és Palatich György november 8-ai levele arról tanúskodik, hogy a török Fülele megtámadásának tervéről szinte azonnal tudomást szerzett és lehetőségei szerint próbálta azt akadályozni. A pákozdi csata hírére a belgrádi téli szállásra vonuló Szinán nagyvezír is intézkedett: fiát, Szinánpasazáde Mehmed ruméliai beglerbéget 4 000 lovassal Budára küldte.⁸⁹ A nagyvezír fővezéri (szerdári) megbízatást is kapott apjától. A török források által gyávának és tehetségtelennek feltüntetett Mehmed „egy állomásnyi utat öt állomássá téve” haladt (ti. egy napi utat öt nap alatt tett meg – T. S. L.), tehát meglehetősen lassan közeledett, feltehetően tartott az ellenségtől.⁹⁰ Így minden valószínűség szerint csak a hadművelet lezárulása után érhetett Budára. A budai és a temesvári pasa, illetve a felmentő sereget vezérlő szandzsákbégek csak a helyi erők (beleértve az itt telelő csapatokat is) számíthattak.

Az oszmán had több forrás tanúbizonysága szerint meglepetésszerű támadást akart intézni a Fülelele ostrom alá vevő keresztény sereg ellen. Prépostváry levele szerint „szándékok az volt, hogy az mi táborunkat három felől üssék meg; egyik része az tábor, másik része az strását, harmadik része az vár alatt sáncba való vitézeket”.⁹¹ Teuffenbach Ungnádhoz írt jelentésében az szerepel, hogy „öt megtámadni akarták” a törökök.⁹²

---

⁸⁴ Szamosközy István történeti maradványai 1542-1608. 4. k. Budapest, 1880. 29. o.

⁸⁵ V. ö. az előző jegyzettel.

⁸⁶ Veress, Documente 40. o. (23. sz. irat: Palatich György 1593. november 8-i levele Báthory Zsigmondhoz)

⁸⁷ Baranyai Decsi, 121. o.

⁸⁸ Thuanus, 283. o.; Török történetírók III. 211. o.

⁸⁹ Istvánffy, 688. o.

⁹⁰ Török történetírók III. 211. o.

⁹¹ TIGY 1593/13. sz.; Veress, Documente 48. o. (27. sz.)

⁹² Horváth 1859. 52. o.

Szepsi Laczkó Máté szerint „a magyar tábornok akarta megütni e segítség”.⁹³ Reusner névtelenje szerint úgy döntöttek, hogy a Füleket ostromló keresztény tábornok éjszaka megrohanják.⁹⁴ A török haditervet tehát úgy rekonstruálhatjuk, hogy rajtaütésszerű támadással akarták meglepni a Füleket ostromába kezdő keresztény sereget. Nézetem szerint ez közvetve arról tanúskodhat, hogy a felmentő oszmán had létszámban aligha múlhatta felül a kassai főkapitány hadát.

Ahogy a Füleket és Szolnok elleni készülődésről a török még a hadjárat előtt tudomást szerzett, ugyanúgy a felmentő oszmán sereg gyülekezéséről és terveiről is hamar híreket kapott a kassai főkapitány. Reusner névtelenje szerint egy parasztember fedte fel az ellenség készülődését a keresztény sereg vezéreinek.⁹⁵ Istvánffy csak annyit közöl ennek kapcsán, hogy hír érkezett: nagyszámú ellenség táborozik a közelben (Szécsénynél).⁹⁶ Baranyai Decsi azt írta, hogy hír jött az ellenséges tábor közelségéről, terveiről.⁹⁷ Szepsi Laczkó Máté tudósítása szerint kém által kaptak hírt a magyarok.⁹⁸ Mivel a török haditerv a meglepetésre épült, az oszmán csapatok közeledésének és terveinek felderítésével a kassai főkapitány lépéselőnybe került.

Teuffenbach a fenyegető helyzetben úgy döntött, hogy ő támadja és lepi meg az ellenséget. Lehet, hogy haditanácsra került sor, de valószínűbb, hogy a kassai főkapitány csak parancsot adott egyes vezéreknek, vonuljanak csapataikkal a felmentő sereg ellen. Teuffenbach parancsára, kezdeményező szerepére utalt Thuanus és Baranyai Decsi.⁹⁹ Reusner névtelenje megemlítette, a vezérek örültek, hogy lehetőség nyílik az ellenség legyőzésére.¹⁰⁰ Teuffenbach nem egész seregével vonult a felmentő had ellen, hiszen ez az ostromzár megszüntetését jelentette volna és könnyen két tűz közé (várvédők és felmentő sereg) szorulhatott volna. Serege egy részének az ellenség ellen küldésével viszont azt kockáztatta, hogy ha a rajtaütésszerű akció ezúttal is lelepleződik, s az ellenség esetleg győzedelmeskedik, ő maga is veszélybe kerülhet a Füleket alatt maradó haddal. Mindenképpen csatát kellett azonban vállalnia, ennek okára már Mátyás főherceg is rámutatott Pálffyhoz intézett november 12-ei levelében. Eszerint „ha az ellenség ereje szétosztatik, a keresztény sereg annál könnyebben fog működni Füleknél”.¹⁰¹ A csata tétje tehát mindkét fél számára Füleket volt; a felvidéki királyi had az ostrom eredményes folytatása, az oszmán sereg pedig a vár felmentése érdekében vállalta az összecsapást. Mivel vélhetően egyik fél sem volt teljesen tisztában ellenfele létszámával, ezért nem nyílt csatára, hanem rajtaütésszerű akcióra készültek.

A Teuffenbach által küldött sereg összetételét, nagyságát illetően különböző információkat adnak forrásaink. Sennyey Pongrácz 1593. december 4-ei levelében csak

---

⁹³ *Szepsi Laczkó*, 24. o.

⁹⁴ *Reusner*, 212. o.

⁹⁵ *Reusner*, 212. o.

⁹⁶ *Istvánffy*, 691. o.

⁹⁷ *Baranyai Decsi*, 123. o.

⁹⁸ *Szepsi Laczkó*, 24. o.

⁹⁹ *Thuanus*, 284. o.; *Baranyai Decsi*, 123. o.

¹⁰⁰ *Reusner*, 212. o.

¹⁰¹ *Jedlicska* 1897. 491. o. (845. sz.)

azt közölte, hogy Teuffenbach megverte a törököket.¹⁰² Illésházy István szerint a „fölföldi urak ... és a vármegyék, azokkal Tiffenbach is ... az szolgáló néppel ... az mely török segécségére jött, azt jól megverték.”¹⁰³ Thurzó György, aki Illésházyhoz hasonlóan Pálffy hadával együtt később érkezett Fülekhez, úgy összegezte a néhány nappal korábbi eseményeket, hogy „az török az táborra akart ütni”, s az „alföldi urak verték meg”.¹⁰⁴ Szepsi Laczkó Máté a magyar urak hadának tulajdonította a győzelmet.¹⁰⁵ Az idézett források alapján okkal vélhető úgy, hogy a török felmentő sereggel vívott csatában a magyar főurak csapatainak fontos része volt.

Mind a forrásokban, mind pedig a történeti kutatásban némi eltérés mutatkozik abban, hogy pontosan kik vettek részt ebben a vállalkozásban és csatában. Istvánffy ecsedi Báthori István és Homonnai Drugeth István nevét említi.¹⁰⁶ Illésházy Istvánnál Báthori István, Rákóczi Zsigmond, Dobó Ferenc és Homonnai István szerepel.¹⁰⁷ Szepsi Laczkó Máté Báthori Istvánt, Rákóczi Zsigmondot, Dobó Ferencet, Homonnai Istvánt, Forgács Simont, Bánfi Jánost és Thököly Sebestyént sorolja fel, mint a hadjárat résztvevőit.¹⁰⁸ Baranyai Decsi szerint három magyar főúr kapott parancsot, hogy vonuljon az ellenség ellen: Báthori István, Homonnai István és Rákóczi Zsigmond.¹⁰⁹ Telegdy Pál levelében megemlékezett Báthori István, Homonnai István és Thököly Sebestyén részvételéről.¹¹⁰ Reusner névtelenje vezérként Báthori Istvánt tüntette fel, említette Homonnai Istvánt is, s név nélkül más vezéreket.¹¹¹ Thuanus és Ortelius egyaránt csak Báthori nevét közölte.¹¹² A történeti irodalomban is a felsorolt nevekkel találkozhatunk, de teljességgel esetlegesnek mondható, hogy az egyes kutatók valamely forrást követve mely főurak nevét említik.¹¹³ Részletes elemzés híján ugyanis nem kapunk indoklást, így többek között az sem teljesen világos, hogy vajon azonosnak tekinthetjük-e a füleki tábor magyar főúri kontingensét a török ellen küldött sereggel. Ha ugyanis fennáll a legalábbis részleges azonosság lehetősége, s legfeljebb még más csapatok részvételével is számolhatunk, akkor valamennyi, a füleki táborban megjelent magyar előkelő részt vehetett a csatában. Egyértelműen nehéz állást foglalni e kérdésben, de a források inkább amellett szólnak, hogy nem az egész főúri-nemesi kontingens és nem az összes főúr indult el erre a vállalkozásra. Reusner névtelenje 10 000-re tette a bárók csapatainak létszámát, míg az ellenségre küldött had szerinte

---

¹⁰² TIGY 1593/8. sz. irat

¹⁰³ *Illésházy*, 5. o.

¹⁰⁴ Thurzó-levelek, 37. o. (XLVIII. sz. -1593. november 26-i levél)

¹⁰⁵ *Szepsi Laczkó*, 24. o.

¹⁰⁶ *Istvánffy*, 691. o.

¹⁰⁷ *Illésházy*, 5. o.

¹⁰⁸ *Szepsi Laczkó*, 24. o.

¹⁰⁹ *Baranyai Decsi*, 123. o.

¹¹⁰ *Eckhardt* 1944. 44. o. (26. sz.)

¹¹¹ *Reusner*, 213. o.

¹¹² *Thuanus*, 284. o.; *Ortelius*, 211. o.

¹¹³ Báthori és Homonnai, I. *Rónai Horváth* 1897. 114. o.; A magyar katona I. 209. o.; *Bánlaky* 1940. 102. o.; Rákóczi és Homonnai, V. ö. *Nagy* 1989. 121. o.; Teuffenbach, Homonnai, Rákóczi és Thököly, v. ö. *Hangay* 1987. 103. o.

7 000 válogatott harcosból állt.¹¹⁴ A források által emlegetett Dobó Ferenc bizonyosan nem vett részt a csatában, sőt még Fülek ostromában sem, mivel Teuffenbach jelentése szerint megbetegedett és Szabatka közelében, Rimaszombaton maradt.¹¹⁵ Biztosra vehetjük Báthori István és Homonnai Drugeth István részvételét. Ecsedi Báthori István országbírói tisztségénél fogva is a legtekintélyesebb volt a jelenlevő felvidéki főurak között, a tiszántúli csapatokat ő vezette a füleki táborba és ő lehetett a felmentő török had ellen küldött csapatok fővezére is. Homonnai Drugeth István Zemplén és Ung megyei főispán is bizonyosan nem véletlenül szerepel a legtöbb forrásban Báthorival együtt; feltehetően a hadjáratban és a csatában is kitüntette magát. A források alapján okkal feltételezhetjük Rákóczi Zsigmond és Thököly Sebestyén részvételét is. Más főurak is jelen lehettek a vállalkozásban, de nevüket a források nem említették, így ugyanilyen joggal gondolhatjuk, hogy Teuffenbachhal Fülek alatt maradtak. A kassai főkapitány egyébként a magyarok közül Rákóczi Zsigmond és a betegséggel küszködő Prépostvári Bálint egri főkapitány érdemeit emlegette Fülek ostromával kapcsolatban.¹¹⁶

A Báthori István vezérelte had nem csak főúri lovas csapatokból állt, bár a források kétségtelenül őket helyezték előtérbe. Baranyai Decsi szerint a korponai és zólyomi kapitányokat is a hadhoz rendelték.¹¹⁷ Teuffenbach Ungnádhoz írt jelentésében is megemlékezett arról, hogy Majthényi (Meithini), Pogrányi (Pograin), Fáncsi (Fentschy) és Thanhauser körülbelül 4 000 fővel jöttek és nagyobb részük már a csatában is részt vett.¹¹⁸ Telegdy is említi Majtényit, Pogrányi Benedeket, Fáncsi Györgyöt és Thanhauzert, akikkel szerinte 6-7 000 főnyi katonaság, főképpen gyalogság érkezett, lovas mindössze 300 volt.¹¹⁹ Istvánffy tudósítása szerint Pálffy Miklós bányavidéki főkapitány is megindult seregével Fülek ostromára és parancsot adott Majthényi László zólyomi, Pogrányi Benedek korponai és Fáncsi György bozóki parancsnokoknak, hogy csatlakozzanak.¹²⁰ Okkal feltételezhetjük tehát, hogy a Teuffenbach által küldött főúri kontingenshez út közben csatlakoztak a Pálffy által Fülekhez rendelt, a bányavidéki főkapitánysághoz tartozó végvári csapatok is. A végvári komponens Telegdy leírásából kitűnően inkább gyalogságból állhatott. Ugyancsak Telegdy leveléből következtethetünk arra, hogy Teuffenbach német lovasságot is küldött, az ún. fekete fegyvereseket.¹²¹ Reusner névtelenje szerint a Teuffenbachnál levő német lovasság létszáma 700 főt tett ki.¹²² A fentiek alapján a Báthori-féle had túlnyomó többségében lovasságból állt, ami

---

¹¹⁴ Reusner, 215. o.

¹¹⁵ Horváth 1859. 53. o. (285. sz.)

¹¹⁶ L. az előző jegyzet.

¹¹⁷ Baranyai Decsi, 123. o.

¹¹⁸ Horváth 1859. 52. o.; Telegdy és Istvánffy alapján bizonyosan Fáncsi Györgyről van szó. Kérdés, hogy azonosítható-e vele a Fáncsi Ferenc néven 1607-ben szereplő bozóki kapitány, vagy esetleg rokona volt. Fáncsi Ferencre l. Benda Kálmán: A királyi Magyarország címtára 1607-1608. *Levéltári Közlemények*, 43 (1972) (a továbbiakban: Benda, LK 1972) 296. o.

¹¹⁹ Eckhardt 1944. 45. o. (26. sz.)

¹²⁰ Istvánffy, 690. o.

¹²¹ Eckhardt 1944. 44. o. (26. sz.) A fekete fegyvereseknek nevezett német lovasokra l. Kelenik József: A hadügyi forradalom a tizenöt éves háború magyarországi hadszínterén. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1993. 44-47. o.

¹²² Reusner, 213. o.

megfelelt az akció jellegének, a rajtaütésszerű támadásnak. A főúri könnyűlovas csapatokat csekély létszámú német puskás lovasság egészítette ki. Baranyai Decsi ugyancsak néhány gyalogos osztagról tudott, de ennél feltehetően több volt. Telegdy 6-7 000-re, Teuffenbach 4 000-re becsülte a négy vár kapitánya által vezetett, jórészt gyalogos végvári kontingenst. Ennek megfelelően, ha csak két kapitány (korponai, zólyomi) vett részt a csatában, akkor is kb. 1000-2000 körüli létszámmal kell számolnunk. A Báthori-féle had összlétszámát Telegdy mindössze háromezer lovasra és gyalogosra tette.¹²³ Baranyai Decsi szerint 4 000 válogatott lovas és néhány gyalogos osztag támadta meg a törököket.¹²⁴ Istvánffy, Thuanus, Ortelius és Reusner névtelenje egyaránt 7 000 fős seregről tudósítottak.¹²⁵ Feltételezésem szerint 3-4 000 fős lehetett a magyar főúri kontingens, amelyet 1-2 000 fős végvári kontingens és kb. 700 német lovas egészített ki; így összességében 5-7 000 fős had indult a török ellen.

Báthori serege hadrendben vonult az oszmán had tábora ellen, amelyet akkor sikerült meglepnie, amikor az nem számított támadásra, hiszen ellenfelét még Füleknél tudta. A török felderítés tehát az adott helyzetben csődöt mondott, s lényegében saját haditervét fordították ellene, hiszen az oszmán had is meglepetésszerűen, éjszaka akart rátörni a füleki táborra, mégis őt érte, saját táborában, november 21-e hajnalán a támadás. A csata helyszínéül a török a Füleknél levő keresztény tábort szemelte ki, de annak helye végül is a feltehetően utolsónak szánt török tábor helye lett. Okkal feltételezhetjük ugyanis, hogy a következő nap hajnalán már a török támadott volna. Prépostváry levelében meg is jegyezte, hogy a törökök „mellénk szállattanak”.¹²⁶ A török tábor helyzetéből következett, hogy egy nap alatt odaérhettek volna Fülekhez és megtámadhatták volna a keresztény tábor.

Hol volt a török tábor, azaz a november 21-i csata helye? A szakirodalomban általánosan elterjedt és elfogadott felfogás szerint Romhánynál vívták ezt a csatát november 11-én.¹²⁷ A kronológiai problémákra fentebb már utaltunk, de vannak bizonyos nehézségek a csata helyszínének lokalizációjával kapcsolatban is. A csata pontos helyét ugyanis az eddig feltárt források közül csak kettő nevezte meg. Szepsi Laczkó Máté szerint Romhánynál verték meg a törököket.¹²⁸ Prépostváry Bálint levelében azt említi, hogy Rohman (Romhány) nevű faluban szálltak meg a törökök.¹²⁹ Fontos kérdés, hogy vajon a mai Magyarország területén fekvő, Nógrád megyei Romhány volt-e a csata színhelye, ahogy ezt a történeti kutatás jobbra hallgatólagosan feltételezte, vagy pedig egy másik Romhány nevű település. A források egyértelműen az utóbbi lehetőség mellett tanúskodnak. Prépostváry szerint Fülek és Szécsény között volt a török tábor, Fülekhez másfél mérföldre.¹³⁰ Baranyai Decsi azt említette, hogy Fülek és Szécsény

---

¹²³ Eckhardt 1944. 44. o. (26. sz.)

¹²⁴ Baranyai Decsi, 123. o.

¹²⁵ Istvánffy, 691. o.; Thuanus, 284. o.; Ortelius, 211. o.; Reusner, 213. o.

¹²⁶ TIGY 1593/13. sz.; Veress, Documente 48. o. (27. sz.)

¹²⁷ V. ö. az 1. jegyzettel.

¹²⁸ Szepsi Laczkó, 24. o.

¹²⁹ TIGY 1593/13. sz.; Veress, Documente 48. o. (27. sz.)

¹³⁰ V. ö. az előző jegyzettel.

között félúton táboroztak a törökök.¹³¹ Ortelius szerint a törökök két mérföldre voltak Fülektől.¹³² Kjátib Cselebi úgy tudósított, hogy a szandzsákbégek egy-két napig Fülek közelében időztek.¹³³ Istvánffy azt közölte, Teuffenbach olyan hírt kapott, hogy Szécsénynél táborozik az ellenség, a kiküldött had pedig Szécsényhez közeledve az Ipolynál akadt az oszmán táborra.¹³⁴ Reusner névtelenje szerint három mérföld távolság van Szécsény és Fülek között.¹³⁵ Így a Romhány (Rohman) nevű falu hozzávetőlegesen valóban félúton volt a két vár között. E lokalizáció és az Ipoly folyó közelsége egyértelműen kizárja a hagyományos értelmezést, s csak a Fülektől délnyugatra eső ún. Kis-Romhány nevű pusztára gondolhatunk.¹³⁶ Az összecsapás helyszínéül ezt kell feltüntetnünk, a csata helyes megnevezése ezért füleki-romhányi csata lehet. Ezzel utalunk arra, hogy Fülek miatt, annak közelében vívták, ugyanakkor az összecsapás pontos helyét is megadjuk. Kevésbé pontos a Rónai Horváth Jenő által használt szécsényi csata elnevezés,¹³⁷ jóllehet Szécsényhez is közel volt a csata helyszíne, s menekülés közben valóban egészen Szécsényig üldözték a törököt.

A füleki-romhányi csata tényleges lefolyásáról nagyon keveset tudunk. Ennek fő oka nem annyira az, hogy kevés a rendelkezésünkre álló forrásanyag, hanem sokkal inkább az összecsapás jellegéből fakad. Rajtaütésről lévén szó, csak az egyik fél formálhatott harcrendet. A török nem tudott harcrendet kialakítani, védekezni próbált, majd pánikszerű futásban keresett menedéket. Igazi, szabályos ütközet tehát nem alakulhatott ki és az összecsapás is rövid ideig tarthatott, inkább az üldözés vett hosszú időt igénybe. A fentiek tudatában a következőképpen rekonstruálhatjuk az összecsapást. A keresztény sereg akkor érkezett meg november 21-e hajnalán az Ipoly közelében levő török táborhoz, amikor az megkezdeni készült vonulását Fülek felé, indulót fúvattak. Ennek megfelelően nagy volt a zűrzavar a török táborban. Istvánffy leírása szerint az ellenség nagy része „még poggyászát rakta a szekerekre, lovon ülve állott vagy kantározott, mások fegyvereiket szedték föl vagy podgyászoltak.”¹³⁸ Reusner névtelenje is megemlíttette, hogy az ellenség elkezdte csapatait kivezetni a táborból, amikor a keresztény sereg támadásba lendült.¹³⁹

A legtöbb forrás szerint már az első roham eldöntötte a csata kimenetelét. Baranyai Decsi szerint „az első rohammal megverik a törököket, megszalasztják, üldözik.”¹⁴⁰ Istvánffy tudósítása szerint „midőn a mieink előcsapata az ellenséggel összecsapott, s azt hátra veté, a többiek ... látva az előcsapat futását, megrémültek és a közeli erődökbe szaladtak.”¹⁴¹ Reusner névtelenje hasonlóképpen az előljáró csapatok felülkerekedésének

---

¹³¹ Baranyai Decsi, 123. o.

¹³² Ortelius, 210. o.

¹³³ Török történetírók III. 211. o.

¹³⁴ Istvánffy, 691. o.; 1. ez alapján A magyar katona I. 209. o.

¹³⁵ Reusner, 213. o.

¹³⁶ V. ö. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. k. Budapest, 1890. 106. o.

¹³⁷ Rónai-Horváth 1897. 114. o.; Bánlaky 1940. 102. o. szécsényi, vagy romhányi csatát említ.

¹³⁸ Istvánffy, 691. o.

¹³⁹ Reusner, 213. o.

¹⁴⁰ Baranyai Decsi, 123. o.

¹⁴¹ Istvánffy, 691. o.

tulajdonította az ellenség menekülését.¹⁴² Ortelius szerint is már az első roham futásba kergette az ellenséget.¹⁴³ Egyes források szerint nem volt ilyen könnyű a győzelem. Thuanus azt említette, hogy kemény küzdelem folyt, míg a számra jóval kisebb keresztény had győzedelmeskedett.¹⁴⁴ Telegdy Pál azt írta, hogy „az elől járóknak talán ugyan nem esik volna jól dolga ha a fekete fegyveresek meg nem lövöldözik vala”¹⁴⁵ (ti. az ellenséget – T. S. L.). Eme információk alapján úgy rekonstruálhatjuk az összecsapást, hogy a mozgásban levő török tábornok teljességgel meglepte a felbukkanó és harcrendben támadó keresztény sereg rohamát. A török tábornok az a része, amely legközelebb volt az ellenséghez, felvette a küzdelmet azok élén járó, magyar lovasságból álló csapatával. Ez a harc heves lehetett és viszonylag kiegyenlített. Az összecsapást végül a puskás német lovasság, a fekete fegyveresek beavatkozása és sortüzei döntötték el. A még harcoló törökök menekülni kezdtek, ami magával ragadta a többséget is, amely a csatában részt sem vett.

A csata második, időben jóval hosszabb szakaszát az ellenség üldözése tette ki. Telegdy szerint Szécsénytől fél mérföldre hagyták abba az üldözést, más források szerint Szécsényig követték a futó ellenséget. A menekülő törökök a hegyekbe és a közeli erdőkbe futottak. Baranyai Decsi szerint az ellenség menekülését megkönnyítette az, hogy a gyalogság lemaradt a lovasságtól, az pedig nem tudta üldözni a törököket a szűk, gyalogosoknak való erdei ösvényeken.¹⁴⁶ Az oszmán had így is nagy veszteségeket szenvedett. Telegdy szerint „egy mély földig az utfélen” sok holttestet lehetett látni.¹⁴⁷ Az üldözésben elsősorban a magyar lovasság vehetett részt, amely foglyokat nemigen ejtett, hanem levágta a futó ellenséget.

A két sereg veszteségeiről nincsenek pontos adataink. Prépostváry szerint „bégek, zajmok, sok fű nép veszett, oly annyira, hogy mind az két pasa alól az fű nép, az tanácsbéli régi vitézek el hullatanak. Számát nem tudjuk írni, de sok veszett.”¹⁴⁸ Telegdy is megemlékezett a török főtisztek veszteségeiről: „fű törökök jó ruhások és ezüstös szerszamosok esének”, mivel „az szegény megbusult magyar el ütötte” fejüket, hiába adták volna meg magukat.¹⁴⁹ Vatikáni források 5-7 000 főre, Thuanus 6 000 főre, Ortelius néhány ezerre becsülte a török veszteséget, amit nem tudunk pontosan megadni.¹⁵⁰ Az elesettek között említették egyes források a temesvári beglerbéget és a füleki béget is.¹⁵¹ Úgy vélem, Kirli Haszán nem vett részt az ütközetben, s a füleki bég jelenléte sem valószínű. Bizonyos viszont, hogy jeles török főtisztek lelték halálukat az összecsapásban. A források a füleki Memi agát emelik ki a főtisztek közül.¹⁵² A királyi

---

¹⁴² Reusner, 213. o.

¹⁴³ Ortelius, 211. o.

¹⁴⁴ Thuanus, 284. o.

¹⁴⁵ Eckhardt 1944. 44. o. (26. sz.)

¹⁴⁶ Baranyai Decsi, 124-125. o.

¹⁴⁷ Eckhardt 1944. 44. o. (26. sz.)

¹⁴⁸ TIGY 1593/13. sz., Veress, Documente 48. o. (27. sz.)

¹⁴⁹ Eckhardt 1944. 44. o. (26. sz.)

¹⁵⁰ Jačov, 36. o.; Thuanus, 284. o.; Ortelius, 211. o.

¹⁵¹ Ortelius, 211. o.

¹⁵² Eckhardt, 44. o. (26. sz.); Szepsi Laczkó, 25. o.

sereg veszteségei csekélyek lehettek, hiszen komolyabb ellenállást a török nem tudott kifejteni. A győztes keresztény csapatok kezére került az ellenséges tábor, teljes készletével (14-16 zászló, 29 ágyú, 200 szekér élelem, sátrak stb.) együtt. A diadalmas sereg visszavonult Fülekhez, ahol a zsákmányt bemutatták Teuffenbachnak, az ellenséges katonák levágott fejét pedig a vár őrségének elrettentésére közszemlére tették.

Fülek a felmentő sereg veresége ellenére sem kapitulált azonnal. A romhányi csatát megvívó sereg visszaérkezése után, november 22-én Teuffenbach lövetni kezdte Fülek városát és hegyen levő várát. A Pálffy által küldött négy bányavidéki végvár (Zólyom, Korpona, Bozók és Végles) kapitánya csapatával e napon csatlakozott az ostromló hadhoz. November 23-án Fülek két elővárosát is megszállták, s felégették, s tovább lövették a hegyen levő várat, egyik bástyáját részben le is rombolták. November 24-én megérkezett a már előző napra várt Pálffy Miklós is katonaságával, amelyet 5-7 000 főre tettek a források.¹⁵³ A hegyen levő földvár, s a vele összeköttetésben levő kővár lövetése folytatódott. November 25-én vették be Pálffy jelentése szerint a szandzsákbég székhelyéül szolgáló földvárat. A rohamban Istvánffy szerint 4 000 gyalogos vett részt. A belső kővár lövetése még november 26-án is folyt, minek következtében leomlott a vár egyik bástyája is. Végül a belső várba szorult védők feladták a tarthatatlanná vált kővárat is.¹⁵⁴ A feladás okai között említhetjük azt, hogy a védők a romhányi csata után nem számíthattak felmentő sereg érkezésére,¹⁵⁵ ráadásul a belső várba vezető ivóvízvezetéseket is megrongálták az ostromlók,¹⁵⁶ egyes források szerint járvány is pusztított a védők között,¹⁵⁷ sőt puszkaporuk és élelmük is fogytán volt.¹⁵⁸

Ilyen körülmények között november 27-e reggelén a várba szorult őrség kapitulált. Istvánffy szerint olyan egyezséget kötöttek, a védőkkel, hogy az őrség, kardját megtartva, az asszonyokkal és a gyermekekkel együtt távozhat. A 2 045 főre tett kivonulók közül a védők száma 700 felett volt, a nők és a gyermekek száma pedig meghaladta az 1200-at.¹⁵⁹ A szerződés betartására Pogrányi Benedek ügyelt. Az elvonuló törököket Homonnai Drugeth István kísérte el a még török kézen levő Szécsény váráig,

---

¹⁵³ Pálffy 24-ei megérkezésére l. saját, Mátyás főherceghez írott jelentését, v. ö. *Horváth* 1859. 51. o. (284. sz.); arra, hogy előző napra várták, l. Teuffenbach jelentését Ungnádhoz, v. ö. *Horváth* 1859. 53. o. (285. sz.); Pálffy hadát 5 000 főre tette Telegdy Pál, l. *Eckhardt* 1944. 44-45. o.; 6 000 főt említett *Ortelius*, 211. o., *Illésházy*, 5. o.; 7 000 főre l. *Istvánffy*, 691. o.; az utóbbi adatot fogadta el A magyar katona I. 209. o.

¹⁵⁴ Fülek ostromára l. *Istvánffy*, 691. o.; *Horváth* 1859. 53. o. (285. sz.); *Szepsi Laczkó*, 24. o.; Thurzó-levelek 37-38. o.; *Eckhardt*, 44-45. o. (26. sz.)

¹⁵⁵ Fülek és a többi környező vár eleste okaként említi Szolakzáde a segítség hiányát: „mivel segítség küldése végett egyetlen muszlim katonát sem találtak, és nem találtak senkit, aki a segítségkérést meghallgatta volna, végül az iszlám nép kezéből (a várakat) elvették és bevették őket.”, l. *Solak-záde Mehmed Hemdemi Celebi*: Solak-záde tarihi. (Ed.: *Dr. Vahid Cabuk*) II. k. Istanbul. 357. o. A fenti adatért és fordításért Papp Sándort illeti köszönet. A felmentő sereg vereségét említi első okként *Szepsi Laczkó*, 25. o.

¹⁵⁶ Az ivóvíz-vezeték megrongálására l. *Szepsi Laczkó*, 24. o.

¹⁵⁷ A védők közti járványra l. *Istvánffy*, 691. o.

¹⁵⁸ Szinán nagyvezír Rebi ül-evvel hó utolsó harmadán kelt (1593. december 15-24) közötti, feltehetően Belgrádból Isztambulba küldött jelentése szerint a füleki katonaság a lőpor és élelmiszer hiányra hivatkozva hagyta el a várat, l. *Selaniki, Mustafa Efendi*: Tarih-i Salaniki. I. (971-1003/1563-1595). Istanbul, 1989. 244-245. o. A forrásrészlet fordításáért Papp Sándornak mondok köszönetet.

¹⁵⁹ A kivonulók számára l. TIGY 1593/13. sz.; *Veress*, Documente 48. o. (27. sz.); az őrség, a nők és gyermekek számára l. Telegdy levelét. *Eckhardt* 1944. 46. o. (28. sz.); tizenkilenc százra (1900) tette *Szepsi Laczkó*, 25. o.

majd visszatért. Istvánffy szerint 3 000 magyar és német, Telegdy szerint 2 000 (1000 lovas és 1000 gyalogos) katonával rendelkezett az elvonulókat kísérő és biztosító Homonnai.¹⁶⁰ Prépostváry Bálint megemlíti, hogy „feleségeikkel, gyerekekkel, zabljájjokkal, rajtok való ruhájokkal békén elbocsáták” a kapituláló török őrseget.¹⁶¹ Kjátib Cselebi kevésbé idilli képet festve azt állította, hogy a kivonulók pénzét, sőt nagyobb részben ruháját is elvették, s Szécsény közelébe hajtották őket.¹⁶²

Még Fülek feladása előtt került keresztény kézre Divény vára. Bár az esetet november 21-ére is tették, Thurzó György levele szerint november 26-án foglalták el.¹⁶³ Pálffy Miklós november 26-ai jelentése szerint Divény várát a törökök elhagyták, s Szelestey János vonult oda a győri hadinéppel, majd Ernreich von Thanhaussen 1500 fős katonaságából 100 főt küldött oda Bogdán Gáspár vezetésével.¹⁶⁴ Fülek eleste láncreakciót váltott ki, sorra jutottak a királyi csapatok birtokába az elhagyott, kiürített török várak. A Fülek „tövében” levő közeli Ajnácsköt Fülek eleste hírére azonnal feladta őrsege.¹⁶⁵ Ezután a sereg Szécsény alá vonult, ahova a felmentő oszmán sereg egy része is menekült. Thurzó híradása szerint december 2-án indult meg a had Szécsény felé, ahova december 3-án ért.¹⁶⁶ A török őrség nem várta be a keresztény sereget, hanem a város és a vár felgyújtása után elmenekült. Kjátib Cselebi ezzel kapcsolatban megemlítette, hogy „Fülek elfoglalása után a szécsényi alajbég, a besli aga és a martalócz aga katonáival együtt megfutott s a külvárost maga felgyújtotta.”¹⁶⁷ Istvánffy feltehetően tévesen állította azt, hogy Pálffy visszafelé, útközben, ágyúztatta Szécsényt, s feladás útján foglalta el.¹⁶⁸ Thurzó György híradása is cáfolja Istvánffy közlését, hiszen szerinte „az török nem vára meg bennünket Széchenben, hanem meggyujtván mind az várat s mind az várust, kiment belőle.” Az őrség nélkül maradt Szécsényt december 4-én vették birtokba, s Hollókő is e napon került kézre.¹⁶⁹ Szécsény elfoglalása után Teuffenbach befejezettnek nyilvánította a hadjáratot és visszafelé indult Kassára. Illésházy szerint Pálffy szerette volna rávenni a kassai főkapitányt a hadjárat folytatására és Nógrád ostromára, de az hajthatatlannak bizonyult.¹⁷⁰ Thurzó György is megemlítette, hogy „Pálffy uram azon volna, hogy Nógrád alá mennénk, ha az kassai kapitányt reá vehetné.”¹⁷¹ A felbomló felvidéki sereg egyes részei további hadműveleteket folytattak. Szécsény megszállása után az „alföldi királ képe”, azaz Báthori István az alföldi haddal és ágyúkkal Somoskő ellen ment, amely hasonlóképpen kapitulált.¹⁷² Pálffy Miklós

---

¹⁶⁰ Istvánffy, 691. o.; Eckhardt 1944. 46. o. (28. sz.)

¹⁶¹ TIGY 1593/13. sz.; Veress, Documente, 48. o. (27. sz.)

¹⁶² Török történetírók III. 211. o.

¹⁶³ Thurzó-levelek 27-38. o. (XLVIII. sz.)

¹⁶⁴ Horváth 1859. 51. o. (51. sz.)

¹⁶⁵ Thurzó levelek 40. o. (L. sz.)

¹⁶⁶ Thurzó-levelek 39. o. (L. sz.), 40-41. o. (LI. sz.)

¹⁶⁷ Török történetírók III. 211. o.

¹⁶⁸ Istvánffy, 692. o.

¹⁶⁹ Thurzó-levelek 40-41. o. (LI. sz.); V. ö. még Illésházy, 5-6. o.

¹⁷⁰ Illésházy, 6. o.; l. még Bánlaky 1940. 103. o.

¹⁷¹ Thurzó-levelek 41. o. (LI. sz.)

¹⁷² Thurzó-levelek 41-42. o. (LII. sz.)

hazafelé tartó seregével december 7-én még Drégely alá vonult, jóllehet tüzérséggel nem rendelkezett és Teuffenbach sem bocsátotta rendelkezésére a kért két ágyút.¹⁷³ Előbb az őrség által elhagyott Új Palánknak, vagy Drégelypalánknak is nevezett várost vették birtokukba, majd a magas hegyen fekvő Drégely várát is. Illésházy tudósítása szerint előbb a várost, majd a várat is felgyújtotta a menekülő török őrség; Thurzó csak a vár felégetését említette.¹⁷⁴ Ez volt a hadjárat utolsó eseménye, december 8-án Pálffy bányavidéki főkapitányságának csapatai is befejezték a hadműveleteket, s megindultak visszafelé. Ennek oka az volt, amiről Thurzó György is megemlékezett levelében: „az tábor Drégeli palánk alatt az nagy hideg miatt sokáig nem késhték, hanem el kellettök oszlani.”¹⁷⁵

Az elfoglalt várakat őrségekkel látták el. Füleket Nyáry Pálra, a felgyújtott, de teljesen el nem pusztított Szécsény várát Thonhauser véglesi kapitányra, Drégelyt és Drégelypalánkot Nagy Ferencre bízták.¹⁷⁶ Szécsénybe ezer fős őrség került,¹⁷⁷ de a kisebb várak védelméről is gondoskodtak. Prépostváry Bálint Teuffenbach kassai főkapitány utasítására helyezett őrséget az elfoglalt várak egy részébe. Az egri katonaságból Prépostváry Ajnácskőben, Somoskőben és Hollókőben húsz-húsz darabontot hagyott egy-egy főlegénnyel és 6-6 lovassal. Ezenkívül azt javasolta, hogy a Noszvajban levő húsz német katona felét Hollókőbe, másik felét pedig Somoskőbe kellene küldeni, mivel e két vár „közelebb vagyon mind Budához, Hatvanhoz.” A Füleket „tövében” levő Ajnácskőbe ugyanakkor nem javasolta német katonaság küldését.¹⁷⁸

A több mint három hétig tartó felvidéki hadjárat alatt a Teuffenbach vezette kassai főkapitányság, valamint a hozzá csatlakozó, Pálffy vezette bányavidéki főkapitányság csapatai Prépostváry Bálint és Thurzó György információi szerint 11 erősséget foglaltak vissza a töröktől. Ezek a következők voltak: Füleket, Szécsény, Ajnácskő, Somoskő, Hollókő, Buják, Kékkő, Divény, Drégely, Drégelypalánk (Újpalánk) és Hídvég.¹⁷⁹ A rendkívül sikeres vállalkozás legfontosabb eseményének kétségtávkívül Füleket visszavételét tarthatjuk, amelyben része volt az oszmán felmentő sereg felett aratott november 21-i romhányi diadalnak is. Az 1593. június 22-i sziszeki, a november 3-i székesfehérvári (pákozdi) győzelmek után a tizenötéves háború első évében immár harmadszor mértek vereséget a keresztény csapatok a török seregekre. E csatában a jó felderítéssel párosuló megelőző támadással lepték meg a Füleket alá vonulni készülő oszmán felmentő hadat. Az

---

¹⁷³ V. ö. *Illésházy*, 6. o.; Thurzó-levelek 42. o. (LII. sz.)

¹⁷⁴ L. az előző jegyzetet; Istvánffy egyik erősség felégetését sem említi, l. *Istvánffy*, 692. o.

¹⁷⁵ Thurzó-levelek 43. o. (LIII. sz.); a hidegre l. még *Illésházy*, 6. o.

¹⁷⁶ Thurzó-levelek 43. o. (LIII. sz.); *Istvánffy* szerint Füleket parancsnoka Serényi Mihály lette, Drégelyt és Palánkot Nagy Egyedre bízták, v. ö. *Istvánffy*, 692. o.; a várakban hagyott őrségekre *Istvánffy* alapján l. *Bánlaky* 1940. 203. o.

¹⁷⁷ V. ö. TIGY 1593/13. sz.; *Veress*, Documente, 49. o. (27. sz.)

¹⁷⁸ TIGY 1594/5. sz. irat (Prépostváry Bálint levele Mátyás főherceghez); *Istvánffy*, 692. o.

¹⁷⁹ Thurzó-levelek 41-42. o. (LII. sz.); TIGY 1593/13. sz.; *Veress*, Documente 49. o. (27. sz.). A visszafoglalt várak közül 9 (Ajnácskő, Buják, Divény, Drégely, Füleket, Hollókő, Kékkő, Somoskő és Szécsény) az érsekújvári, vagy bányavidéki főkapitánysághoz került, v. ö. *Benda*, LK 1972. 298-300. o.; összefoglalóan a főkapitánysági rendszerre, s benne a felvidéki főkapitányságokra l. *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle*, 1996/2-3. sz. 163-214. o.

1593 novemberi-december eleji sikeres felvidéki hadjárat 1594 márciusában Nógrád visszavételével folytatódott, majd Hatvan ostromába fogott a felvidéki sereg, de az már nem járt eredménnyel.